List 35. **NOVICE** Tečaj XLVII.

gospodarske, obrtniške in národne.

Izhajajo vsako sredo po celi pôli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gold. 40 kr. za pol leta 1 gold, 70. kr. za četrt leta 90 kr., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gold., za pol leta 2 gol 10 kr., za četrt leta 1 gold. 10 kr.

V Ljubljani 28. avgusta 1889.

Obseg: Sadjarjem zelo koristen hroščec. — Kako skrbeti za zdravje domačih živali po leti? — Razne reči. — Zemljepisni in narodopisni obrazi. —Naši dopisi. — Novičar.

Gospodarske stvari.

Sadjarjem zelo koristen hroščec.

K najkoristnejšim hroščem štejemo tudi nektere iz vrsti tako imenovanih obličastih ali kroglastih hroščev, med kterimi naj omenimo le polonice ali plevice (coccinella septempunctata), ki je povsod dobro znana in katere se kot ličinka in kot hrošč z listnimi ušicami in drugimi enakimi živalcami hrani. Kdor pa ve, v kolikem številu se listne uši v poletnjem času plode in koliko škode te majhne živalce delajo po rastlinah, sadnem drevju in po drevesnicah, gotovo bo tudi rad pripoznal veliko korist takih žužkov, ki pobirajo listne uši, a polonica jih še največ pospravi v svoj želodček.

Z gotovostjo lahko rečemo, da bi bil ves naš trud in marljivost zastonj, pa tudi sadno drevje, hmelj, zelje itd. ne moglo uspešno rasti, ako ne bi listne uši toliko srditih sovražnikov imele med žužki.

Podoba 1.

Pridejana pod. 1. predstavlja mično živalco nekoliko povečano, zraven tiskana črtica pa kaže njeno naravno velikost.

Le poglejmo n. pr. drevo, na kterem se je zaplodilo nekoliko uši, kar se prav lahko pozna po mladikah, ki se suše in po listju, ki se zvija, kakor tudi po nekem lepkem soku, od kterega listje lepo svetlo postaja. V začetku je teh uši malo, toda kmalu se tako razplodijo, da so ž njimi pokrite vse mladike in vsak list, po mladikah in vejah se širijo ter muzgo iz listja in mladik tako izpijajo, da drevo zastaja v rasti, pa se tudi večkrat popolnoma posuši. Ako si stvar natančneje ogledamo, našli bomo poleg drugih žužkov, ki prav marljivo pobirajo uši, gotovo tudi polonice, in sicer največ rdečih, s sedmimi črnimi pikami opisanih, in če preiskujemo tudi velo, zvito listje, prepričali se bomo kmalu, da so izginile listne uši, in namesto njih našli bomo le še njihove mešičke ali pa črvom podobne majhne živalce, ličinke, med kterimi je tudi veliko takih, ki imajo po šest nog; te poslednje so polonične ličinke, ki so po drevju prav do čistega obrale listne uši.

Predno z jezo in nevoljo grde in požrešne uši z listjem vred osmukamo in poteptamo, treba je pogledati, ako morebiti ne opravljajo dela svojega uže te majhne živalce, ki bi listne uši mnogo hitreje in bolje pokončale nego je tam to mogoče.

Kako skrbeti za zdravje domačih živali po leti?

Prva polovica poletja jako ugodno vpliva na zdravje domačih živali. Pomladnje bolezni se izgubljajo, druge se pa ne prikazujejo.

Z drugo polovico se pa začenja kazati neugoden vpliv. Pojavljajo se tako imenovane letnje bolezni: žolčna driska in griža, privadna, gnila mrzlica, legar in vranični prisad v vseh oblikah; potem vnetje možganov itd. Vse bolezni, ki se tačas prikazujejo, rade so nevarne, to velja tudi o vnanjih poškodbah.

Letnje bolezni se odlikujejo s črno krvjo in s tem, da zelo vplivajo na trebušne dele, in da rada pritisneta prisad in gniloba; poleg tega pa tudi živci bolehajo, čemur sta vzrok kri in motenje v vampu in črevesu. Da se obvaruje živina teh bolezni, priporočajo:

1. Enakomerno krmljenje s hladečo, sočno (zeleno) krmo je najboljše branilo proti vsem letnjim boleznim. Koder se slednje leto pojavljajo, skrbeti je že poprej, da bode ob nevarnih časih moči dajati primerne krme.

2. Po krajih z mokro, studenčnato zemljo, katere spodnje plasti le slabo propuščajo vodo, priporočati je, da že naprej skrbe za potrebno množino suhe krme (starega sena), in tako zabranijo bolezni, katere se v mo-

krem, hladnem, deževnem poletji pojavljajo pri živini, ki hodi na pašo.

3. Vsekakor pa je za to skrbeti, da po leti ne bode živina stradala, kar se rado primeri sredi poletja, ko začne primankavati zelene krme. Stradež je uzrok mnogim boleznim.

4. Vedno je tudi skrbeti, da ne bode mankalo sveže pitne vode, zlasti tudi v svinjskem hlevu ne.

5. Prasičem naj se dajo vsak teden po jedenkrat v majhnih množinah lahka čistilna zdravila, nadalje ne pokladaj močne krme, katera provzročuje vročino ali pa zgošča kri, kakor na pr. rž, oziroma sočivje.

6. Goved imej po dnevi v hlevu, in goni jo le zvečer ali zgodaj zjutraj na pašo. Svinjsko dvorišče mora biti senčno.

7. Vsak dan razkužiti hlev (z mavcem, s fosfalnim mavcem, s kajnitom) je vsekakor potrebno. Svinjski hlevi se morajo slednji dan poplakniti s svežo vodo.

8. Hlevi se morajo prezračavati, a vendar tako, da živina ne bode na prepihu. Živina ne sme biti po leti preveč natlačena v hlevu.

9. Goveda in konje vsak dan češi, pogostoma jih kopaj in umivaj, da bode koža čista, kar je jako potrebno.

Razne reči.

* **Kako je mogoče imeti sveže kolerabe spomladi?** Če se začetkom julija posejejo steklenske kolerabe, prirastejo do jeseni majhne glavice, ki so pa še premajhne za kuho. Predno se začne mraz, privzdignimo jih iz zemlje z nekoliko prstjo po koreninah in postavimo jih v klet v pesek, s katerim vse gomolje pokrijmo do srčnih peres, druga pa porežimo. Pesek glejmo, da bode ves čas zmerno vlažen. Gomolji do pomladi toliko zrastejo, da so za kuho.

* **Proti mazanju sadnih dreves s katranom (terom).** Popotni učitelj Mertens na Nasavskem je pri nekem predavanji govoril o tem, kako bi se zavarovala drevesa, da bi jih ne poškodovali zajci. Mnogi kmetovalci namažejo drevje s špehovo kožo, govejim lojem ali pa s katranom. To sredstvo je škodljivo sadnemu drevju, ker se zapro luknjice mlademu lubu. Če se namaže drevo s tolščo, polagoma zamre vrhni lub in se začne lupiti v majhnih, suhih koscih; zaradi tega začne deblo zaostajati v rasti na debelost in se pozneje ne more upirati vremenskim nezgodam. S tolščo namazanega drevesa se zajci ne lotijo, a tolšča vabi nič manj lačne zimske cestne krokarje, ki so vlani po besedah gosp. Demmerja v Winklu ves lub s tolščo namazanega drevja objedli in obkljuvali. Ravno tako nevarno je drevesca mazati s katranom; s tem se ne usmrti le lub, temveč sčasoma pokonča se vse drevo. Pri Limburgu ali Lahnu je 39 dreves se posušilo, ker so jih namazali s katranom, da bi jih zajci ne objedali. Najbolje obvarujemo debelca zajcev, če jih obežemo s trnjem, dasi to tudi stane truda.

* **Pokončavajte sršenova gnezda!** Vsaka sredi junija pokončana osa ali sršenka je matica, katera ima lahko 10.000 naslednikov. Na korist čebelarstvu in vrtnarstvu je, da se njihova gnezda razdirajo, ker polove mnogo čebel, obgrizujejo grme in v pozni jeseni objedajo ljubje.

* **Pokončavanje listnih uši po jablanih.** Mlademu drevju se listne uši hitro in lahko preženo, če se vsa mesta, po katerih so uši, namočijo z zmesjo milne raztopnine in tobakove vode. V ta namen raztopi v 20 litrih vode, v kateri si poprej namočil $^1/_4$ kilograma navadnega tobaka ali pa ostankov smodek, in namaži z mehkim čopičem te tekočine po listih. Zidarski čopič, kakeršen rabi za beljenje, je za to jako pripraven. Listne uši se vsled tega popolnoma poizgube z drevja, in če si delo opravil pazljivo, da ni nobeno mesto, kjer so bile uši, ostalo suho, ni treba ponavljati, kajti uspeh je gotov. Če nekaj dni ne zapaziš več nobene listne uši, ter ni dežja, moraš drevje očistiti, škropeč ga z vodo, na kar hitro opaziš, da se je nekako pomladilo. Tako ravnanje drevju nič ne škoduje in stane le malo.

Podučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

120.

Vredba občanska in vojaška.

Potem so zanetili nov ogenj s pomočjo kovnskih zrcal, a če je bilo oblačno, z drgnenjem dveh lesov. Ta ogenj so izročili solnčnim devicam, da ga čuvajo celo leto. Če je pa vsled neprevidnosti ali katere druge neprilike ugasnil, bilo jim je to znamenje grozeče velike nevarnosti. Na vse zadnje je vladar pogostil svoj dvor. Na mizah so stali razen drugih jedi tudi koruzni kolači, ki so jih spekle solnčne device. Pili so vino od ameriške agave, godli so in plesali. Veselica je trajala po več dni.

Solnčne device so bile jako podobne rimskim vestfalkam. To so bile mlade deklice za službo pri templju posvečene. Izbirali so jih z vseh stanov in pošiljali na nauke v samostane, kjer so jih učile posebne matrone raznih ženskih del, vzlasti takih, ki so bile v dotiki s službo pri templju. Glavna dolžnost pa jim je bila, da so pazile na sveti ogenj, ki je bil zaneten na „rajmi“. Od tistega dne, ko so device stopile v samostan, odrekle so se vsakej zvezi z ostalim svetom in z vlastno rodovino. Nobeden, razen kralja in kraljice ni smel prestopiti praga samostanskega. Na čisto življenje so morale device strogo paziti, in beda njej, ki bi nedolžnost

svojo zgubila. Tako nesrečnico so živo zagrebli, zapeljivca jej zadavili, rojstno hišo njegovo zrušili do tal, prostor pa zametali s kamenjem, da bi bil do celega odstranjen vsak spomin po njem. Najimenitnejši samostan za deklice je stal v Kusku, v njem je živelo do 1500 devic, ki so bile zgolj hčere Inkov. V pokrajinskih samostanih so prevagovale hčere kurakov, pa tudi deklice prostih roditeljev so sprejemali, vzlasti take, ki so bile na glasu zaradi izredne telesne lepote. Vendar ni bila solnčnim devicam do celega zaprta pot k svetskemu razkošju. Da-si bi morale čisto živeti, bile so vendar vse od kraja neveste vladarjeve, ki si je izmed njih izbiral žene in priležnice, katerih je živelo na tisoče po vseh kraljevskih palačah. Tiste izmed njih, ki so bile radi starosti odslovljene iz haremov, niso šle nazaj v samostan, temveč so se vrnile domov, kjer so na stroške kraljevske sijajno živele kot neveste Inkove.

Dostojanstvenikom peruvanskim je bilo dovoljeno imeti po več žen, prostaki pa so imeli navadno po eno. Možitev in ženitev se je vršila pod nadzorstvom vlade same. Ob gotovem času se je zbrala vsa odrasla mladina dotične občine, mladeniči s 24. letom, dekleta z 18. ali 20. letom pri svojej gosposki, ki jih je s prijemanjem rok v pare postavila ter jim odkazala stanovanje in primerne kosove zemlje. Pri svojih sorodnikih je ovršaval sam vladar ženitovanjske obrede, pri ostalih pa kurakovi. Za zakon je bilo potreba dovoljenja roditeljev z obeh strani, kakor tudi naklonjenosti mladih ljudi. Nekaj posebnega je bilo tudi to, da se na ta način nobeden ni mogel ženiti iz občine. Vladarji so jemali tudi vlastne sestre za žene, to je bila njihova izključna pravica, ki so jo kot izjemo mogli naklanjati tudi drugim. Svatbo so slavili v občini vsi pari enega in istega dne.

122.

Odgoja mladih Inkovcev.

Inkovci so se držali načela: da kdor želi vladati drugim, mora jih prekositi s telesno in duševno močjo. Kedar je Inkovček 16. leto spolnil, odpeljali so ga v neko posebno poslopje. V poslopju so bivali najskušenejši starci Inkove rodbine, ki so imeli biti sodniki in priče mladeničeve vrline. Skušnjo so začenjali z ostrim postom, ki je trajal celih šest dni. Da mladenič ne pogine, dobival je vsak dan čašo hladne vode, pa perišče surove kaše. K skušnji so prišli stariši in sorodniki, ki so se tudi postili. Dokler se je dečko postil, molila in prosila je mati ali oče solnčnega boga, naj mu dodeli čilo trdnost, da vsaj post prestane. Ako se je pa dogodilo, da je mladenič, ki je bil še na preskušnji, jesti prosil, rekli so mu, da ni vreden imenovati se solnčnega sina.

Kateri so prvo skušnjo prestali, morali so na drugo. Druga poskušnja je bila na nekem bregu, poldrugo miljo od Kuska. Na ta breg so morali stariši sami dovesti svoje sinove. Ko dospo na breg, sodi se jim, da imajo zdržema leteti od brega do mesta. Stariši in sorodniki so med tem uže naprej odišli, pa se postavili na pol pota, da svoje sinove mimo leteče s krikom spodbujajo in junačijo.

Ako se je našel mladenič, da ni mogel letišča preleteti, koj je bil za nevrednega proglašen. Tiste pa, ki so to igro srečno izigrali, čakala je tretja. Kedar je bilo veliko dečakov, razdelili so jih na dvoje. En del je dobil zapoved, da naskoči to ali to utrdbo, drugi pa zapoved, da jo brani. V roke so jim dajali večkrat povsem obrabljeno in topo orodje, ali dečaki so se tako ognjevito bili in lopali, da je bilo velikrat ne samo ranjenih, ampak tudi mrtvih.

Ko se je to zvršilo, šla sta po dva in dva na pesti, na borenje, na skakanje, metanje, lučanje in streljanje. Za to poskušnjo je prišla nova. Sedaj je bilo treba, da vedo, kako se straži, in to jim je nalagalo, da so morali po deset ali dvajset noči bdeti in na straži stati. Gorje si mu ga, kdor je stisnil oko. Tak je dobil sto palic, oropan je bil plemstva, pred vsemi očitno osramočen, razupit, da ni vreden plemenitega imenika, kaj še le očetovega stanu.

Tudi palicam se ni smel nobeden odtegniti, ker tudi bičanje je bila potrebna preskušnja. Bičali in tepli so se med seboj po golej koži, kamor je priletelo, in kdor je pokazal, da ga boli, več ni bil junak. Najmanje zgibovanje ali umikanje pleč je bil povod, da se je ta ali ta nevrednega proglasil. Kdor ni zmožen, dejali so sodniki, preboleti udarca šibe ali palice, ta se gotovo tudi hujemu udarcu uprl ne bode, kajti kedar pride do tega, da bode treba, da se lije kri in glava gubi za slobodo domovine, bodo ti prvi bežali.

Pa vse to še ni bilo dovolj. Treba je bilo skušnje mečevanja. Najboljši mečniki stopijo v red, da jamejo z mladiči se mečevati, kjer naj se vidi, ali njih izurjenost ali pa njih strah in bojazen pred bridkim mečem. Zdaj je sunil mečnik proti očesu, kakor bi ga hotel izbosti, zdaj je zavihtil meč čez rame ali bedra, da se vidi, kako se kdo neustrašljivo drži. Najmanjši telesni umik je bil dovelj, da so ga izrinili ter mu nobene poskušnje več ne dopustili.

Izprašavši tako stanovitnost, trpežnost, neustrašenost pa vojaško sposobnost, hoteli so sodniki še vedeti, kako si zna ta ali ta v stiski pomoči. Ker je bila pa večina le za vojake odločena, morali so pokazati, kako bi vojsko oskrbovali, ko bi veliteljstvo v roke dobili. Toraj je moral vsakdo narediti lok, pračo in ščit, pa obutev.

Dokler je trajalo to preskušanje — navadno mesec dni — obiskavali so mlade Inkovce sorodniki in predstojniki ter jih srčili na še večo možatost, spominjajoč jih na viteški rod in junaška dela njihovih prednikov. Učili so jih tudi, naj bodo bratimski z vsakim človekom, naj bodo priljudni proti vsakemu, vzlasti pa do siromakov. Najbolje so jim polagali na srce pravičnost kot prvo dolžnost v društvenem življenju. Tej preskušnji se je moral podvreči tudi sam kraljevič. Ž njim so še

ostrejše postopali. Dejali so sodniki: „Ti si bil porojen, da nas ravnaš, toraj je potrebno, ker si po rojstvu nad nami, da nam prednjačiš tudi v čednosti ne le v časti. Tebi je biti najbolje stanovitnemu, ognjenemu v celej državi. Le take prednosti dado ti pravico nad nami, ne pa le tvoj visoki rod. Po takem velja, da tudi ti okusiš vojaške tezave, ker le potem bodeš vedel, kako živi priprosta sirota, ki na svojih plečih nosi rešitev ali pogin domovine. Ves čas poskušnje so mladi kraljeviči hodili v raztrganih halah, v krpinah, pa golonogi, da bi si zapomnili, da tudi zadnji podložnik je njih brat.

Ko so vsi ti poskusi se završili, potem ste bili poklicani Inkovčeva mati in sestra ter dobite v znamenje, da je sin ali brat odlikovan, kako podvezo ali nogovico, ker ste mu morali na noge navleči in privezati. Sedaj je prišel kralj v spremstvu svojih veljakov. Mladeniči poležejo pred njihovimi nogami z licem na tla in kralj jim spregovori: „Ni to vse, ako človek nosi znamenja odlike, vence viteštva, lepšati ga morajo tudi one čednosti, s katerimi so se njegovi pradedi odlikovali. Vaša dolžnost bode za potlačene se potezati, siromakom milostne se skazovati, vsakemu po zasluženju pravico dati. Visokost svojega rodu si bodete s tem osvetlili, ako bodo vaša dela sijajna, kakor so zlati žarki očeta solnca, ki je vaše prednike z neba na svet poslal, da ljudi srečne store.“

Tako je bilo, kadarkokoli se je imel kak Inkovec proglasiti za solnčnega sina. Nato so stopali dečki pred vladarja, drug za drugim, predenj poklekvali, da ž njegovih rok prejmo znamenje kraljevskega rodu. To znamenje pa ni bilo nič drugega kot prebadanje ušes. Kralj je namreč z zlato iglo vsakemu uho prebol in jo tako dolgo v njem vrtil, dokler se ni prebod razširil. Mladi plemiči so na to kralju poljubljali koncove oblačila pa kolena, potem pa šli k Inku, ki je bil prvi po kralju. Ta jim je odvezal trakove z obutve, zamenil jih z lepšimi, pa vsakega v roke poljubil rekoč: „Solnca sin, ki si pokazal tako sijajne zglede čednosti, ti si vreden tega poljuba“.

Nato so dobivali kraljevski pas, kateri so si okolo glave omotali ter s cvetjem olepšali. Naposled je dobil vsak bojno sekiro pa kopje. S tem je bila svečanost završena. Sedaj so prihiteli z vseh strani stariši, sorodniki, znanci, ki so jeli poljubljati in objemati mladega viteza, da je srečno dostal vse skušnje. Veselje je bilo na vse strani nepopisljivo. Vse je bilo navdušeno. Pričela se je gostba, ki je trajala po teden dni, pa tudi po dva, tri tedne.

123.

Naobraženost.

Vednosti niso za navadno ljudstvo, to je bilo glavno načelo politike peruvanske, prav za prav inkovskel. Vladarji peruvanski so to več potov javno poudarjali, vzlasti slavni Tupak Inka Jupanki, ki je rekel: „Vednosti niso za ljudstvo, temveč za plemenitnike. Ljudje nizkega rodu bi se ž njimi samo glave zmešali, postali bi samoljubni in se povzdigavali čez svoj stan.“ Prav zato je Inka Roka strogo prepovedal ustanavljati šole v novo podjarmljenih krajih.

Više vednosti so bile v državi Inkovcev zgolj privilegij plemenitnikov, in za njihovo deco je bilo tudi dovolj šol, v katerih so podučavali amavti v vsem, kar je zahtevala naobraženost peruvanska. Učili so jih državne uprave, zakonov, nabožensva in njega obredov, domače zgodovine, slavnih del prednikov, govorništva in naposled kvipusa.

Kvipus je bil vlastna iznajdba, ki je nadomeščala Peruvancem pisanje. Da česa ne pozabimo, naredimo vozel na robec. To navado so Peruvanci do dobrega razvili in dovršili. Kvipus je bila vrvica do dva čevlja dolga, spletena od niti različnih barv, od katere so visele manjše niti kakor rese, na katerih so delali različne vozle. Ti vozli so pomenjali številke. Na ta način so umeli Peruvanci šteti in računati. S pomočjo teh kvipusov so sestavljali statistiške preglede. Eni uradniki so na kvipuzu navozljali število prebivalstva, koliko ljudi se je čez leto narodilo, koliko umrlo, koliko je bilo možitev i. t. d. Drugi uradniki so zaznamvavali dohodke, koliko surovine so oddali v podelanje, koliko izdelkov so prejeli, koliko so jih poslali v Kusko, in koliko v druga javna skladišča. Pa ne samo za take potrebe jim je rabil kvipus, tudi oddaljene pojme so izražali z njegovo pomočjo, se ve da nepopolno. Pri vozlih je imelo vse svoj pomen: kako je zavozljan, ali je debel ali droben, ali so vozli blizo ali daleč drug drugemu, kako so niti privezane, sesukane, pobojane itd. S to in tako kombinacijo so znali še dosta dobro pripovedovati važnejše dogodke. Zato je vlada skrbela za posebne letopicse, ki so na ta način znamenite dogodke zaznamvali, in s tega so nastale kronike državne. Ž njih se je učila mladina domače zgodovine.

Povestnice so tudi še na drug način učili potomstvo, in to s pomočjo junaških spevov, ki so jih skladali tako nazivani „haravekovi“, in so jih spevali na pirih, katere so prirejali vladarji dvoru in dostojanstvenikom državnim. Tudi v dramatiki so se nekoliko poskušali Peruvanci, ali natančnih podatkov o tem nimamo. Malo je bila razvita zemljepisna znanost, vendar domačo zemljo so dobro in natančno poznavali Peruvanci. Še pomanjkljivejša je bila njihova astronomiška vednost. Leto so delili na 12 mesecev, vsak je imel vlastno ime in svoj praznik. Tedne so tudi imeli, a koliko je imel teden dni, tega ne vemo za gotovo.

Tudi o zvezdah so imeli malo pojma, to nam priča najbolje njihovo čudno vedenje ob mesčevem mrknenju. Kedar je mesec mrknil, dejali so, da je bolan, in so se zelo bali, da ne bi umrl in mrtvec na zemljo pal. Da bi toraj preprečili mesčev padež, začeli so upiti, zvižgati, ropotati, bobnati, da bi ga iz omedlevice prebudili. Vezali so tudi pse k drevesom, pa tolkli po njih, da so tem huje lajali, cvilili in tulili. Menili so namreč, da mesec posebno ljubi pesjad, da se bode toraj, čuvši njih

upitje, z ljubezni do njih prebudil pa ustal. In kar je še nezaslišanejše, je to, da so tudi malo deco pretepali, dokler ni jokala in vpila. Ko je pa mrak popuščal, veselili so se: „Ozdravel bode“. In ko se je mesec ves izčistil, ni bilo rajanju ne konca ne kraja. Vriskali so: Hvala nareditelju, ne bodo nam očka umrli, ne bodo na zemljo pali!

Malo so bili Peruvanci izvedeni na nebesu, a zato so bili tem bolje izvedeni na zemlji, in to v poljedelstvu. Vsako leto gotovega dne je šel sam vladar spremljan od svojega dvora, očitno vpričo ljudstva orat z zlatim plugom, kar dela tudi cesar kitajski. Da bi olajšala delo poljedelcem in zemlji plodnost povzdignila, učinila je vlada vse, kar je bilo v njenej moči. V tem pogledu se je čuditi umetno izpeljanim vodovodom, po katerih so vodo na polje napeljavali. Ti vodovodi so mnogo stali, zidani so bili z lepo obdelanega kamenja, in so razvajali vodo po nekodi sto zemljepisnih milj daleč. Za njihovo napajanje so sezidali na visokih mestih ogromne vodojeme, v katere se je stakala voda z gor. Pri teh stavbah je bilo Peruvancem prav tako velikih težav premagati, kakor pri glasovitih svojih cestah. Še dandanes se veščaki čudijo razvalinam teh vodovodov, in to tem bolje, ker za ta orjaška dela Peruvanci niso imeli železnega orodja. Nad razdeljavanjem vode so pazili vlastni nadzorniki, ki so gledali na to, da je vsak občan dobival potrebne vlage na polje, in strogo so kaznovali njega, ki je v tem svojega soseda oškodil.

Na golo stran Andov, katere so popreje v terase priredili, donašali so marljivi poljedelci peruvanski rodovito prst pod nadziranjem posebnih uradnikov. Tudi gnojenje so dobro umeli Peruvanci, jemali so v ta namen guano ali tičjek, ki ga je bilo premnogo na bližnjih ostrovih, in ga dandanes tudi v Evropo izvažajo. Vsak kraj je imel svoj ostrov, a večji ostrovi so bili razdeljeni na več krajev. Plug peruvanski je bil zelo jednostaven, vlačilo ga je po osem, deset možakov.

Ker je bila država peruvanska zelo raztegnjena, bili so pridelki po tej dolžini različni. Da bi se pridelki enega kraja mogli spravljati v drugi kraj, ki tistih ni imel in nasprotno, zato so imeli trge v večih mestih, in to po trikrat na mesec. Ti trgi so bili ob enem nekaki narodni prazniki, ki se jih je ljudstvo uže naprej veselilo.

Glavni pridelek v nižinah je bila kasava, to je drevo, čegar plodovi so nadomeščali Peruvancem naš kruh. Po viših legah je rasla koruza, ki jo je ljudstvo na različne načine za hrano prirejalo. S stržena njenega so stiskali nekov sirup, in z zrnja so delali neko opojno pijačo, katerej so bili nezmerno vdani. Kraji zmernega pasa so gojili agavo, ki so jo tudi na razne načine za hrano prirejali. Potem tobak, ki so ga rabili edinole za lek, njuhali so ga namreč semljetega v prah. Drugo bilino, koka nazivano, zvečili so posušeno na solncu. Koka je imela opojno moč. Peruvanci so jo imeli za sveto tajnostno bilino, in so jo zato rabili pri vseh slavnejših obredih. Pri službi božjej so zvečili duhovniki koko, in kdor je s kako prošnjo se bližal bogovom, storil je to s koko v ustih. Nobeno delo ni srečno uspevalo, ako se je brez koke pričelo. Španjolci so udarili davek na koko, ki jim je dosta vrgel. Razen koruze so gojili Peruvanci še drugo koristno bilino „kvinoa“ nazivano; podobna je riži. Po najviših legah pa so sadili mnogo koruna, ki jim je prav dobro uspeval.

124.

Obrt in umetnost.

Kakor so bili Peruvanci pravi mojstri v poljedeljstvu, prav tako so tudi v raznih rokodelstvih dobro uspevali. Robo za obleko so si izgotavljali z vlaken agave ali aloje, s pavole, katere so mnogo pridelavali, pa z volne lam in drugih peruvanskih ovac.

Med temi ovcami je bila lama največa, ali za volno najslabejša. Ta žival je dobra za prenašanje tovorov. Res da ni velika in močna, vendar ti nese cent teže, tudi dva, dokler je mlada. Tudi ti tako varno stopa navkreber ali navzdol, po ravnini ali strmini, da si lahko brez vse skrbi. Bodisi brdo kakor hoče kamenito in strmo, prilezla ti bode s svojim bremenom do najvišega vrha. Res je, da gre počasi, ali tem varnejše. Hodi pet do 6 dni zdržema, ali potlej jej je potreba 24 ur počitka. Zastonj jo bodeš silil popreje ž njenega počivališča. Živeža ne potrebuje veliko, pa tudi ni izbirčna. Malo trave ali sena, pa je zadovoljna. Tudi se rada pase spotoma, hlastaje sedaj na desno sedaj na levo. Vode potrebuje malo, želodec jej je tako ustrojen kakor velbljodu.

Tudi je lahko voditi jo, ker je mirna. Samo takrat, kedar je preobložena, vrže se na tla, in ne spraviš je na noge, tolci jo kakor hoćeš. Peruvanci so redili velike črede lam, izvedeni pastirji pa so jih imeli na skrbi. Redili so tudi drugo ovco „pako“ nazivano, ki je manjša od lame. Za prenašanje tovorov ta ovca ni, ali volna nje je dosta lepša in boljša, kakor od lame.

Najlepšo volno pa so strigli Peruvanci od dveh na prostem živečih ovac, od gvanake in vikunje. Domovina so jima najvišji vrhovi Andov. Glavni živež jima je neka bilina, ki daleč v gore raste, prav do večnega snega. Ljudstvo je moralo o gotovih časih hoditi na gonjo te živali, ki je bila izključna lastnina države. Kedar je bil lov napovedan, prišel je kralj s svojim dvorom. Po petdeset do šestdeset tisoč ljudi je zastavilo obširen prostor, in tako so z gorjačami gonili vso zverino, ne samo ovce, na eno mesto. Zverino so brez milosti pobili, ovce pa so pognali na kako razsežno planoto, kjer so jih po volji polovili. Ovne so skoro vse pobili, volno poslali v javna skladišča, meso pa so razrezali na tenke in dolge kosove, ter razdelili ljudem. Ovce so samo ostrigli in potem izpustili, volno so poslali v javna skladišča. Slabejšo volno so podelali za obleko navadnega ljudstva, boljšo pa za Inkovce. Kedar so skončali lov v enem kraju, šli so naprej, in tako so počasi prešli vso zemljo.

Peruvanci so jako umno podelavali volno za svoje potrebe, vzlasti lepo robo so izgotavljali z volne vikunje. Ta roba je bila za obleko in druge reči Inkovcem, potem za sage, s katerimi so lepšali njihove palače, pa templje. Barvanju robe so se čudili celo Evropejci. Tudi so primešavali Peruvanci volni dlako raznih zveri, in zato je bila tako narejena roba tem trdnejša.

(Dalje nasl.)

Naši dopisi.

Iz Ljubljane — Od deželnega glavarja dr. Poklukarja dohaja nam naslednja

izjava.

Govorica raznešena po Ljubljani in potrjena v dopisih unanjih časnikov iz Ljubljane, pripoveduje o teškem žaljenji dinastičnega čutstva v ljubljanskem mestu, izrekoma v krogih tukaj bivajočih častnikov, in toži o breztaktnosti in malomarnosti moji, ker nisem naročil razobesiti na deželnem dvorcu zastave v dan rojstnega dneva cesarjevega.

Unanji listi na podlagi tega dolženja po stari navadi grdé Slovence sploh in mojo osebo še posebej in pripovedujejo, da je ta dogodba celo tukajšnjemu vojaškemu poveljniku fml. pl. Keil-u dala povod, pritožiti se pri c. kr. deželnem predsedniku gospodu baronu Winkler-ju.

To ravnanje političnih nasprotnikov, sumičenje in ovadanje cesarju vedno zvestega prebivalstva dežele kranjske, mi je dalo povod, na drobno poizvedavati v deželnem odboru pri uradnikih in slugih, ki so že tukaj v službi po 10 do 20 let in katerem mora navada, glede razobešanja zastav biti dobro znana in izid teh poizvedb je naslednji:

1. Velike zastave za deželni dvorec nakupile so se meseca aprila 1879. leta povodom srebrne poroke cesarjeve. (št. 3382).

2. Niti za čas mojega neposrednjega prednika deželnega glavarja grofa Thurn-a, niti za čas prejšnjega deželnega glavarja viteza Kaltenegger-ja, se v rojstni dan cesarjev na deželnem dvorcu nikdar niso razobešale zastave.

Ker toraj način slavljenja rojstnega dneva cesarjevega po razobešanju zastav pri deželnem odboru kranjskem nikdar ni bil navaden, zavračam tudi držeč se tega običaja odločno sumičenje glede domoljubja svojih rojakov in glede zveste udanosti njihove proti cesarju, skazane v dobrih in hudih časih.

Tako ničevo oprto ovadanje moje osebe pa celo mirnim srcem prepuščam onim višjim in nižjim krogom, ki mene in delovanje moje poznajo dolgo vrsto let.

V Ljubljani dne 27. avgusta 1889.

Dr. Poklukar.

— **Veliki somenj nemškutarski** praznoval se je, kakor dokazuje predstoječa izjava g. deželnega glavarja v nekaterih krogih ljubljanskih in pa somišelskih jim časnikov.

Ono gospodo, ki mislijo, da imajo v najemu domoljubje in udanost za cesarja — peče globoko v srce videti, kako veličastno in presrčno so se minulo leto po vsi slovenski zemlji praznovali cesarski prazniki 40letnega njegovega vladanja, v srce jih peče videti, kako dostojno in nehlinjeno, pa tudi naravno kažejo zastopniki Slovencev v državnem zboru in v vsih deželnih in drugih zborih svojo zvestobo za vladarja in državo.

Pa po jezi sledil je za te „poštenjake“ dan veselja: zasačili so deželnega glavarja, Slovenca, toliko, da ne pri veleizdajstvu, ker na rojstni dan cesarjev na deželnem dvorcu ni dal razobesit zastave. To je bil vrisk, glejte Slovenca, taki so vsi, še za cesarja se ne brigajo, in med saboj so si klicali: „držimo ga veleizdajico“, pa takega človeka postavijo celo na prvo mesto v deželi. Navzgor pa je ta bleščeča „družba poštenjakov“ zavijala oči rekoč: „sedaj se nam je posrečilo rešiti državo, toda, visoka vlada, ako še dalje trpiš, da Slovenci tako rasto in zasedajo celo odlična mesta v državi, potem ni pomoči več“!

Tako približno bilo je čitati v uvodnih člankih in dopisih iz Ljubljane v dunajski „Deutsche Zeitung“, v graški „Tagespost“ in v druzih „prijateljicah našega naroda“.

Povsod je bilo tudi čitati, da se je v tej zadevi šel pritožit k g. c. kr. deželnemu predsedniku poveljnik ljubljanske vojne posadke feldmarschallieutenant pl. Keil tako, da bi vsaj nihče ne mogel dvomiti, kolika in kako opravičena je nevolja ljubljanskih domoljubnih krogov zarad nečuvanega breztaktnega ravnanja deželnega glavarja.

Toda, kakor vse mine, minulo je tudi prav kmalu to veselje „poštenjakov“.

Kakor se nam poroča, vdeležil se je deželni glavar slovesne maše v stolni cerkvi v rojstni dan cesarjev, potem poklonil se je gospodu deželnemu predsedniku s prošnjo, da blagovoljno posreduje najsrčnejša vošila presvitlemu cesarju, s tem je rešil nalogo v praznik cesarjevega rojstva, kolikor mu jo je rešiti osebno. Da se je z grada doli streljalo v proslavo dneva, to je skrb dotičnega deželnega urada in ako bi bila navada, razobešati zastavo ali zastave na deželni hiši, ali na vsih deželnih hišah, bila bi dolžnost skrbeti zato dotičnemu uradniku ali slugi.

In kaj je bil konec vsemu grozovitemu kriku. — Preiskava pokazala je, da do leta 1879, deželni odbor ni imel zastav, ker so se še le onega leta kupile, — dalje pa se je pokazalo, da ne eden deželnih glavarjev, izrekoma pa ne grof Thurn in ne vitez Kaltenegger, na rojstni dan cesarjev nista dala razobesit zastave na deželnem dvoru.

Po taki lekciji poskrili se bodo zopet tihoma in potepeno nasprotniki naši, — toda motili bi se, ako

bi pričakovali, da se bode kedo njih pokesal, ali da bi eden časnikov, ki jim služijo, prostovoljno preklical one grde ovadbe.

† **Matej Kreč**, deželnega odbora I. tajnik sklenil je včeraj opoludne svoje življenje v 60. letu starosti.

Pokojni rodil se je dne 21. septembra 1829. V državno službo vstopil je dne 6. aprila 1856. leta ter prestopil v deželno službo dne 29. novembra 1868. leta, služboval je toraj deželi malo manj kot 21 let.

Pokojni bil je zvest uradnik, v pisavi bil je enako izurjen v slovenščini, kakor v nemščini. Prva gospa pokojnega bila je po srcu in po rodu Čehinja.

Druga gospa, sedaj udova, je domačinka in žaluje po pokojnem sedaj že z dvoje maloletnimi otroci.

Pogreb pokojnega bode jutri popoludne ob 4. iz hiše št. 2. v Igriških ulicah (nova Sevnikova hiša.)

Bodi zemlja lahka pokojnemu.

— **Vmeščenje župnikov.** Prihodno nedeljo v meščena bodeta dva nova župnika blejske dekanije gosp. J. Ažman, kot župnik v Gorjah, gosp. Jak. Aljaš, kot župnik za Dovje.

Prvi pride kot naslednik znanega zlatomašnika Karola Tedeschi, drugi pa kot naslednik v Gorje premeščenega gospoda Ažman-a.

— **Preložitev ceste čez Lužarje** med Velikimi Lašičami in Blokami storila je nov korak naprej. Minuli četrtek je namreč komisija deželnega in pa tamošnjega cestnega odbora in pa interesentov ogledala cesto in pa oba načrta na lici mesta in se je soglasno izrekla za načrt Koslerjev eventuelno ako bi to narekavala prevelika strmina s porabo nadgozdarskega Šavtovega alternativnega načrta.

Pričakovati je, da se ta važna preložitev prične prihodnje leto ako tudi interesenti store svoje dolžnosti.

— **Nova knjiga.** V zalogi Matice slovenske prišla je ravnokar na svitlo „Slovnica“ italijanskega jezika. Spisal Jožef Križman, c. kr. profesor v Pazinu, natisnili J. Blasnikovi nasledniki, lična knjiga v osmerki obsegajoča 282 strani. Pripravno vredjena vsebina kaže v I oddelku: Pravila, vzgledje in vaje, v II pa:

Pogovore in pregovore, berilo in slovar. Ni nam bilo še moč knjige pregledati na drobno, sodimo pa vendar že po splošnem ogledanji, da bode rojakom jako pripravno navodilo privaditi se za nas velevažne italijanščine, toraj nam dobro došla nova knjiga!

Knjigi je cena za Ljubljano 1 gld., za deželo po pošti 1 gld. 10 kr., ter je na prodaj v pisarni Matice Slovenske na Kongresnem trgu št. 7. prvo nadstopje, vsak dan od 9—10 dopoludne.

— **Iz Aleksander Dreo ve** zapuščine kupil je v ponedeljek in torek na javni dražbi; hišo št 6. na Rimski cesti trgovec J. Lininger za 22 000 gld., hišo št 4. Rimske ceste gostilničar Alojzij Zajc za 8612 gld.. vrt nasproti prve hiše g. Jos. Gorup na Reki za 8502 gld., tudi travnika sta se prodala, za veliko nekdaj Baumgartnerjevo hišo pa ni bilo kupca.

— **Ljudskih knjižic** prišlo je ravno tudi v zalogi knjigotržca J. Giontini-ja v Ljubljani petero: „Narodne pripovedke“ 142 strani stanejo 36 kr., „Izanami, mala japonka“ 92 strani stane 24 kr., „Izdajica domovine“ 80 strani, stane 20 kr., — „Knez črni Jurij“ 68 strani, stane 20., in „Doma in na tujem“, 58 strani, stane 20 kr. — Za našo mladino dobro došle knjige!

Novičar iz domačih in tujih dežel.

Z Dunaja. — Šah perziški očaral je zopet dunajsko mesto s svojim bogastvom. Šah bil je sprejet in pozdravljen po cesarju, bil je tudi gost njegov ter je bival tukaj nekoliko dni ter si z novega ogledal zanimive reči, poslopja in kraje na Dunaji in njegovi bližini.

Predvčerajšnjim odpeljal se je visoki gost z Dunaja po Donavi doli v Budapest ter je med drugimi pred odhodom ministerskemu predsedniku grofu Taaffe-ju svojo podobo v okviru z vloženimi dragocenimi briljanti podaril.

Glede parlamentaričnega delovanja v tem letu ugibajo sedaj časniki, da se skličejo deželni zbori na prve dni meseca oktobra ter trajajo do srede novembra, potem pa se takoj snide državni zbor ter mu vlada takoj predloži sedaj že skoraj zgotovljen državni proračun za leto 1890.

Med tem se vrše dopolnilne volitve za deželne zbore in za državni zbor. V dunajskem Leopoldovem predmestji (središči židov) bode treba voliti odstopivšemu prof. Ed. Süssu naslednika za deželni zbor in kolikor se čuje, zberajo protisemiti vse svoje sile, da zmagajo pri tej volitvi. Za svojega kandidata zbrali so si protisemita, mehanika Ernst Schneider-a in nadejajo se zmage, ker so pri zadnjih letošnjih volitvah v mestni zbor nasproti filosemitov, propadli samo za malo glasov.

Po toliko in tolikih zaprehah zbral se je pred včerajšnjim mednarodni žitni trg in obiskovalcev bilo je 2500. V imenu vlade pozdravil je deležnike sekcijski načelnik vitez Hardt. Izrekel je pričakovanje, da se bode v prihodnje žitni trg zagotovil, v blizo enakem pomenu govoril je zastopnik mesta, županov namestnik dr. Priks, potem je izrekel predsednik trga Naschauer žitni trg odtvorjen. Navzoča sta bila tudi ministerski predsednik grof Taaffe in trgovski minister markis Bacquehem. Po obhodu trgu izrekel je grof Taaffe nado, da žitni trg ostane še v prihodnje ter je izrekel zagotovilo, da bode vlada to napravo pospeševala, kolikor najboljše mogoče.

Po potovanji cesarjevim v Berolin trdili so nekateri časniki, da so se dognali med Avstrijsko in Nemško novi dogovori glede vojne in da bode vsled teh vlada zahtevala za vojne namene pri skupnih potrebščinah višje kredite. Temu nasproti trdi poročilo z Budapesta da to ni res. Celo ako bi se sedaj še le pričete po-

skušnje z novim smodnikom obnesle in se nov smodnik sprejel, bi priskrbovanje tega smodnika prizadelo izdatno manje stroške, kakor sedanji salpeterski smodnik.

Hrvatska. — Na mesto umrlega pl. Bedekoviča, imenovan je za ministra Hrvatske v ogerskem ministerstvu, poslanec Varaždinski pl. Josipovič. Uradni listi hrvatski in madjarski hvalijo novoimenovanega ministra, glasilo nezavisne stranke „Obzor“ pa mu ne očita ničesar, toda trdi, da hvala madjarskih listov novoimenovanemu ni v pohvalo. Storiti bode moral vse, kar mu veleva Tisza in da ta Hrvatski ni prijazen je zdavnej znano, ter sklepa z rekom: čakajmo, pa vidimo.

Ogerska. — Z Budapešta piše se o dolgo naznanjani domonstraciji za Košut-a minulo nedeljo. V obče pretekla je ta demonstracija precej nedolžno. Nekoliko tisuč mlajših ljudi obrtniškega stanu podalo se je z zastavami k klubu neodvisne stranke, kjer je bilo več govorov, od tod podali so se v mestni log, kjer so peli, napivali in zopet govorili. Časnikarji neodvisne stranke predlagali so, naj Budapešt imenuje Košut-a za častnega meščana in naj se domovinstvo njemu v korist predrugači.

Češka. — Nasproti trditvi, da se državni zbor že meseca oktobra in deželni zbori še le meseca decembra snidejo, trdijo češki listi prav odločno, da se vsaj češki deželni zbor snide zanesljivo dne 2. oktobra.

Glede postopanja mladočeške stranke pa se čuje, da bodo oni takoj v prvi seji predlagali sklep adrese do cesarja, v kateri se bode zahtevalo izvršitev onih načel, ki so bili izraženi v prestolnem govoru.

Galicija. — V Lvovu dejan je bil v zapor neki Vyslovk in nekaj kružnikov in časniki so poročali, da se je to zgodilo zavolj socijalističnega rovanja, list „Reforma“ v Krakovem pojasnuje te dogodbe zarad katerih je bil „Kurjer Lvovski“, zaplenjen in trdi, da državno pravništvo in ne Vyslovka in ne tovariša njegovega tožilo zavolj omenjenega hudodelstva, ampak le zarad motenja javnega miru in reda.

Nemška. — Cesar Vilhelm vrnil se je po dolgem potovanji, katerih zadnje, v novo priborjene pred francoske dežele, je bilo gotovo najtežavnejše, zopet v Berolin. Ako človek prečitava nemške liste o zadnjem potovanji cesarjevim, komaj se izkoplje izmed samega navdušenja; ako čita francoske liste, kaže se samo posmehavanje in trditev, da si je cesar moral za navdušeno sprejemanje v Alzasiji in Lotaringiji pripeljat saboj ljudstva z Nemške, sicar bi se bilo takoj skrhalo vse navdušenje. Ako se pa konečno čita nemško glasilo Bismarkovo „Nordt. Allg. Ztg“, vidi se takoj v kljub lepih besed, katere se piše o potovanji, da bode še mnogo let trajalo, preden se oni francoske dežele preustrojijo v nemške. List sklepa popis splošnega vtisa cesarjevega potovanja z besedami: Do konca cesarjevega potovanja ostala so čutja, ki so spremljala cesarja in ljudstvo v državnih deželah pri prvi dotiki, nekaljena tista.

Laška. — Kralj Humbert vrnil se je včeraj z Apulije nazaj v Rim, sprejel je danes v palači na kvirinalu poslaništvo kralja s Šoe v slovesni avdijenci, na večer odpotuje kralj v tabor pri Sommi, kjer bode ogledaval vojno.

Tudi vodje in nekaj členov poslaništva z Abisinije vdeležijo se ogledavanja vojne.

Kadar se vrnejo ministri z svojih odpustov prično, se takoj obravnave s Švico zavolj predora gore Simplon in zarad zadušenja tihotapstva. Glede tega čuje se, da hoče Švica ugajati željam Italije, ako ta od nekaterih prejšnjih terjatev odneha, med drugimi od te, da bi laški stražniki smeli tihotapce preganjati še na Šviskih tleh.

Glede predora gore Simplon se čuje, da imajo šviški pooblaščenci naročeno, pritrditi predloženemu načrtu, po katerim ima meriti tunel v dolžini 20 kilometrov in tega 11 kilometrov na italijanski zemlji, držati pa se imajo zahteve, da mora k troškom Italija donašati 15 milijonov lir.

Francoska. — Stranke sedaj polagoma nastopajo s svojimi kandidati za predstoječe volitve. Prvi so se oglasili združeni konservativci, ker pa ti takoj in zase nastopajo, ostaja Boulanžistem malo nade, na dober uspeh. Po drugi strani pa obeta tudi dober vspeh za vlado to, da so se odpravile skupne volitve (Listenscrutinium) in ravno tako tudi večkratne kandidature, ker to onemogoči z isto silo na krat delati za veliko število privržencev.

Najnovejše vesti.

Dunaj. „Fremdenblatt“ pravi, da so od panslavistične strani razširjene vesti, trdeče, da so avstrijski častniki spremljali pošiljatev topov z Dunaja v Bolgarijo, popolnoma izmišljene. Nobeden avstrijski častnik ni v kaki bolgarski trdnjavi, da bi nadzoroval utrjevalna dela, ravno tako malo se misli na slučajno poveljništvo avstrijskih častnikov v bolgarski vojni.

Pariz. Pri shodu v „cirque Fernando“, katerega se je udeležilo 5000 oseb, je boulangistiški poslanec Laguerre vlado napadel ter kritikoval razsodbo državnega sodišča. Shod je sprejel dnevni red v boulangistiškem smislu. Občinstvo v okolici cirkusa je na redarstvo kamenje metalo. Konjiška straža je občinsto napadla ter mnogo oseb zgrabila. Sicer ni bilo izgredov.

Odgovorni urednik: Gustav Pirc. — Tisk in založba: J. Blasnikovi nasledniki.